

ชื่อวิทยานิพนธ์	: สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	: พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร)
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร (พรรณา), ดร., ป.ธ.๗, พธ.บ. (อังกฤษ), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : ดร.วีรชาติ นิมนงค์ ป.ธ.๖, พธ.บ. (เกียรตินิยมอันดับ ๑), M.A., M.Phil., Ph.D. (ปรัชญา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑๗ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๗

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การศึกษา ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลจากการศึกษาพบว่า

๑) สัตว์เดรัจฉานนั้นมีลักษณะสำคัญเชิงชีววิทยาหรือวิวัฒนาการ ร่างกายของสัตว์จึงมีองค์ประกอบซับซ้อนมากมายเหมือนกับมนุษย์ มีความเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติในองค์แห่งชีวภาพเช่นเดียวกับมนุษย์และพืช มนุษย์ยกสถานภาพตนเองเป็นศูนย์กลางของโลกด้วยเหตุผลและภาษาจึงจัดให้สัตว์มีสถานภาพที่ต่ำกว่ามนุษย์ การทารุณกรรมสัตว์ เช่น การลักลอบค้าขายสัตว์ การลักลอบจับสัตว์ หรือการแข่งขันสัตว์ เป็นต้น มีสาเหตุภายนอกจากเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและประเพณี ปัญหานี้มีผลกระทบต่อกฎหมายและศีลธรรม เพราะขาดกฎหมายสิทธิของสัตว์ จึงมีการเรียกร้องจากองค์กรหรือสมาคมต่าง ๆ แนวคิดที่นำมาสนับสนุนคือ ๑) ทฤษฎีสิทธิของสัตว์ (Animal Rights Approach) โดย ปีเตอร์ ซิงเกอร์ นักสิทธิสัตว์ที่คัดค้านการทารุณกรรมต่อสัตว์ทุกประการ ซิงเกอร์ได้แย้งกลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางที่มองว่าสัตว์นั้นมีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์และไม่มีสถานภาพทางศีลธรรม จึงเห็นว่าสัตว์ควรมีสถานภาพเท่าเทียมกับมนุษย์และมีสิทธิทางศีลธรรม เพราะพฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมและความรู้สึกที่ไม่แตกต่างจากมนุษย์ ซิงเกอร์ได้เสนอทางออกไว้หลายอย่าง เช่น ล้มเลิกการใช้สัตว์ทดลอง การดักจับสัตว์ และการบริโภคมังสวิรัต เป็นต้น ส่วนแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลัทธิ นั้น มีทั้งที่เห็นด้วยคือไม่ควรทารุณกรรมต่อสัตว์ และคัดค้านกลุ่มสิทธิของสัตว์คือมองเพียงแค่ระบบย่อยเรื่องเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของระบบนิเวศวิทยาแนวลัทธิเพียงอย่างเดียว และเสนอหลักการที่เป็นองค์รวมเพื่อระบบนิเวศวิทยาแนวลัทธิ ทุกชีวิตมีความสำคัญเท่าเทียมกันและมีสิทธิเท่ากันจึงควรที่ร่วมกันปกป้องระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด

๒) การทารุณกรรมต่อสัตว์นั้นเกิดขึ้นมานาน สาเหตุแห่งปัญหายาภายในนั้นคือ โลภะ โทสะ และโมหะ สัตว์นั้นไม่มีความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้เพราะข้อจำกัดด้านร่างกายและด้านจิตใจ แต่สัตว์ก็มีพฤติกรรมคุณค่าเชิงศีลธรรม เช่น ๑) คุณค่าจากความสามารถในการทำความดี ๒) คุณค่าจากความสามารถที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และ ๓) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุขทุกข์ และรักชีวิต ซึ่งเป็นการให้สถานภาพทางศีลธรรมกับสัตว์อย่างชัดเจน ส่วนสิทธินั้นไม่มีในพระพุทธศาสนาซึ่งกล่าวถึงหน้าที่มากกว่า เช่น หลักทศ ๖ หรือเมตตากรุณา เป็นต้น แต่สิทธิก็เข้ากันได้กับเรื่องหน้าที่ ได้แก่ ๑) ปาณาติบาต : สิทธิทางธรรมชาติซึ่งขยายครอบคลุมสิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิตามกฎหมาย เป็นการให้ความคุ้มครองสัตว์ เช่น ให้อิสระภาพ ความเท่าเทียมกัน และการคุ้มครองทางศีลธรรม ๒) กรรม : สิทธิทางศีลธรรมของสัตว์ สัตว์ที่ทำการแล้วย่อมสมควรที่จะได้รับผลของการกระทำนั้นด้วย ดังนั้น สัตว์จึงมีอีกสิทธิหนึ่งคือสิทธิในทางกรรม

๓) พระพุทธศาสนาเน้นที่เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาและแก้ไขที่ตัวเหตุปัจจัยด้วยตัวของมนุษย์เองเป็นหลัก วิธีการแก้ไขปัญหาคือให้ใช้หลักคำสอน วิธีการ และการประยุกต์ใช้คำสอนเพื่อปฏิบัติต่อสัตว์ เช่น ความเมตตา กรุณา การไม่เบียดเบียน และกฎแห่งกรรม เป็นต้น ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่เป็นจริง กล่าวคือ ๑) การเลี้ยงสัตว์เลี้ยง ๒) การบริโภคเนื้อสัตว์ ๓) การค้าขายสัตว์ ๔) การใช้สอยเฟอร์นิเจอร์เกี่ยวกับสัตว์ และ ๕) การใช้สัตว์ทดลอง

สรรพสัตว์ย่อมรักชีวิตตนเอง รักสุขเกลียดทุกข์ พระพุทธศาสนาคัดค้านการฆ่าและการทารุณกรรมต่อสัตว์ โดยเสนอศีลปาณาติบาตและกรรมเพื่อคุ้มครองชีวิตของสรรพสัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน และให้สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิแก่สัตว์ ดังนั้น เมื่อนำมาปฏิบัติเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีและกฎหมายแล้ว สามารถที่จะลดการทารุณกรรมต่อสัตว์ได้

Dissertation Title : The Moral Status and Rights of Animals
in Theravāda Buddhism

Researcher : Phramaha Khuntong Khemsiri (Kaewsamut)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Somboon Vuddhikaro (Phanna), Dr.,
Pali VII, B.A. (English), M.A., (Buddhist Studies),
Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Veerachart Nimanong
Pali VI, B.A. (First Honor), M.A., M.Phil., Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : 17 March 2014

ABSTRACT

This research aims to: 1) to study the concept of moral status and rights of animals; 2) to analyze the moral status and rights of animals in Theravada Buddhism; and 3) to propose the approach on how to treat animals according to Theravada Buddhism.

From the research, it was found that

1) all animals have certain biological characteristics, distinctive developments as well as relatively complicated structure like humans. They are part of the ecosystem in the same natural organism as humans and plants. However, humans consider themselves as the center of the universe because of logic and languages. Thus, they categorize animals to be lower than themselves. Exploitation of animals for trading, capturing or competition is for economical, social, cultural and traditional reasons. This existing problem apparently has direct impact on moral and legal principles because animals have no rights according to the humans' law. Hence, there are many organizations and institutions rise up to protect animals. The following are approaches to support the idea: 1) Animal Rights Approach by Peter Singer, an animal rights protector, who objected to all animal abuses. Singer debated with those who consider humans as the center of the universe, categorize

animals as lower caste than humans and no equal moral status as humans. He believed that animals should have equal rights and status as humans because their behaviors expressly convey moral value. In addition, their feelings are by no means less than those of humans'. Singer proposed many solutions to the problems such as imposing sanction on animal testing, animal trap as well as promoting vegetarian consumption, etc. There are two different views as far as the environmental concept: one does not approve animal abuse and the other objects to the animal protection group. This latter view considers animal to be only one part of environmental concept and proposes approaches for the protection of environmental system. These approaches aim to treat all lives to be as important and sustain equal rights to protect their environments and nature to the best of their ability.

2) Animal abuse has existed for such a long time. The root cause of the problem is humans' greed, anger and delusion. Animals could not attain wisdom because of their structure of body and mind although some of their behaviors could be considered decent. For instance, 1) their ability to perform good deeds; 2) their accumulated deeds from their past lives; and 3) their feeling of happiness, suffering and self-protection. These ethical behaviors are clearly regarded as moral status for animals. Other than rights, Buddhism refers to duty and responsibility that one should share and act towards each other, for example, code of morality for the laity or loving-kindness and compassion. The right or duty as mentioned above are 1) killing: the natural right that protects one's life, the right to live and the lawful right is the right to protect animals according to the first precept. It is the right for animals to have freedom, equality and protection according to the Buddhist morals. 2) Volitional Action: The animals' moral rights. Those who perform a volitional action should result the same action in return. Hence, the animals should also have this volitional action right.

3) Buddhism emphasizes the cause and effect theory. One should resolve problem resulting from one's own action. The solution to the problem is to apply the Buddhist teachings and methods on how to behave towards the animals, for instance, loving-kindness and compassion, non-exploitation and law of action, etc.

The Buddhist principle can be used to apply to the real life situation such as
1) caring for animals 2) meat consumption 3) animal trade 4) animal furniture
5) animal testing.

All beings love their lives, enjoy happiness and hate suffering. Buddhism opposes killing and animal abuse. The religion proposes 'Abstain from Killing' precept, law of action to protect one's life from exploitation as well as moral status and rights to animals. If one relates the practice with the theory and regulations, the rate of animal abuse can be substantially reduced.

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้ประเสริฐ ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย จึงทรงพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย อาตมภาพนิตยดรรชนีปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนเล่าเรียนหลวง ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่อาตมภาพอย่างหาที่สุดมิได้

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้นี้ อาตมภาพขออัญเชิญอานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดอภิบาลประทานพรให้พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระเกษมสำราญ มีพระพลานามัยแข็งแรง เจริญพระชนมสุขทุกสถาน สถิตเป็นมิ่งขวัญของปวงประชาทั่วหล้า ทรงหยั่งรู้พระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทอญ

ขอถวายพระพร

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร)

พระนิตยดรรชนีปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาช่วยเหลือจากคณาจารย์และ
กัลยาณมิตรหลายท่าน ดังนี้

ขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการในการสอบทุกท่าน

ขอบพระคุณพระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร. ประธานที่ปรึกษาฯ ที่ท่านเมตตาช่วย
ควบคุม/ตรวจสอบ/ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

อนุโมทนาขอบคุณ ดร.วีรชาติ นิมอนงค์ อาจารย์ที่ปรึกษาฯ ที่ท่านเมตตาช่วยดูแล
ตรวจสอบและให้คำแนะนำด้านต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ด้วยความเต็มใจทุกครั้ง

ขอบพระคุณ พระมหาเกษม ตรีโณ, ดร., คณาจารย์ และคณะเจ้าหน้าที่บัณฑิต
วิทยาลัย/เจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกท่านที่ให้คำแนะนำในการเรียนตลอดหลักสูตร และให้คำแนะนำ
เกี่ยวกับการดำเนินการทุกประการ

กราบขอบพระคุณพระเทพวิสุทธิโมลี (อุทัย อุทัย ป.ธ.๙) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์
พระครูภัทรกิตติสุนทร เจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ที่เมตตาให้ที่พักและการ
สนับสนุนขณะทำการวิจัย กราบขอบพระคุณพระราชาธรรมสารสุธี (ธีรภุช ป.ธ.๙) วัดมหาพุทธาราม
(พระอารามหลวง) รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ พระครูสิริจันทวิสิฐ
และกัลยาณมิตรทั้งหลายที่ให้การสนับสนุนและกำลังใจอันดีงาม และขอบคุณพระมหาบุญศิริ
บุญญวิโส พระภิกษุณาย กิตติวุฑโฒ วัดพระพิเรนทร์ ที่ช่วยในการพิมพ์และเก็บข้อมูลต่าง ๆ อนึ่ง
ขอบคุณพระครูปลัดอัครเดช อัครเตโช และคุณสุชาติพิท ไซค์สมทอง ที่ถวายพระไตรปิฎกและอรรถ
กถาภาษาไทย ฉบับมหาภิกษุฯ จำนวน ๙๑ เล่ม

อนุโมทนาขอบคุณ คุณพ่อผ่าน แก้วสมุทร คุณแม่พิมพ์ แสงดี คุณสมร-คุณเสงี่ยม-
คุณเสถียร-คุณสันธนา-คุณวัฒนา แก้วสมุทร คุณพ่อทองแดง-คุณแม่คำวัน ผ่านสุข อาจารย์น้อย
ทองสา คุณธาริณี วรรณทอง และญาติสนิทมิตรสหาย อุบาสกอุบาสิกาชาวบ้านหนองเต่า
ชาวบ้านอะลาง ชาววัดพระพิเรนทร์ และชาววัดมหาพุทธาราม (พระอารามหลวง) ทุกท่านที่ให้การ
สนับสนุนและกำลังใจด้วยดี อนุโมทนาขอบคุณ ดร.ภทรนิธิ วิสุทธิศักดิ์ และครอบครัว ที่ถวาย
หนังสือสิทธิของสัตว์และความอุปลักษณ์นาประการ คุณอินทิรา นวสัมฤทธิ์ คุณอภิชาติ พรสี และ
กัลยาณมิตร ป.เอก ทั้งหลาย ที่ถวายความอุปลักษณ์และให้กำลังใจเสมอมา และครอบครัววงศ์ธรรมและ
สิทธิจรรยาภูลที่ถวายพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ

ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจในความอุปลักษณ์ เมตตาปรานี และน้ำใจอันเปี่ยมด้วยความห่วงใย จึง
ขอขอบพระคุณ อนุโมทนาขอบคุณทุกท่านทั้งที่ปรากฏนามและไม่ปรากฏนามเป็นอย่างยิ่ง ขอบุญ
กุศลและคุณพระศรีรัตนตรัย จงเป็นพลวปัจจัยปกป้องคุ้มครองทุกท่านให้มีความสุขความเจริญในชีวิต
หน้าที่การงาน มีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย สมหวังในสิ่งที่ปรารถนาทุกประการ และ
ขอผลแห่งความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ จงบังเกิดมีแก่สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่า

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร)

๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๘
บทที่ ๒ สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์	๑๙
๒.๑ ลักษณะสำคัญของสัตว์ในธรรมชาติแวดล้อม	๑๙
๒.๑.๑ ลักษณะเชิงวิวัฒนาการ	๒๑
๒.๑.๒ ลักษณะเชิงชีววิทยา	๒๒
๒.๒ การทารุณกรรมสัตว์และการแก้ไขปัญห	๒๕
๒.๒.๑ การทารุณกรรมสัตว์ในสังคมไทย	๒๕
๒.๒.๑.๑ การทำทารุณในสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของครอบครอง	๒๗
๒.๒.๑.๒ การทำทารุณในสัตว์ที่มีเจ้าของครอบครอง	๒๙
๒.๒.๑.๓ วิธีการทำทารุณกรรมต่อสัตว์	๓๓
๒.๒.๑.๔ สาเหตุแห่งการทำทารุณสัตว์	๓๔
๒.๒.๒ การแก้ไขปัญหทารุณกรรมสัตว์	๔๑
๒.๒.๒.๑ ปฎิญาสากล่าวด้วยสวัสดิภาพสัตว์	๔๑
๒.๒.๒.๒ การก่อตั้งองค์กรและสมาคมพิทักษ์สัตว์	๔๓
๑. องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งประเทศไทย	๔๔
๒. สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย	๔๕
๓. สมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย	๔๘

๒.๒.๒.๓ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันทารุณสัตว์	๕๑
๑. ประมวลกฎหมายอาญา	๕๑
๒. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร	๕๒
๓. ร่าง พ.ร.บ. ป้องกันทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพแก่สัตว์	๕๓
๒.๒.๒.๔ สถานสงเคราะห์สัตว์ในสังคมไทย	๕๖
๒.๓ แนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์	๕๙
๒.๓.๑ แนวคิดสิทธิของสัตว์ (Right Based Approach)	๕๙
๒.๓.๑.๑ การยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง : ภูมิหลังแนวคิด	๖๐
๒.๓.๑.๒ สถานภาพทางศีลธรรม สิทธิของสัตว์ และแนวทางออก	๖๘
๒.๓.๒ แนวคิดกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology)	๗๙
๒.๓.๒.๑ ความหมาย	๗๙
๒.๓.๒.๒ หลักการพื้นฐานด้านนิเวศวิทยาแนวลึก ๘ ประการ	๘๒
๒.๓.๒.๓ จิตสำนึกเชิงนิเวศ : ทางออกจากปัญหา	๘๗
๒.๔ สรุป	๙๒
บทที่ ๓ วิเคราะห์สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๙๕
๓.๑ สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๙๕
๓.๑.๑ ลักษณะทั่วไปของสัตว์	๙๕
๓.๑.๑.๑ ความหมายของสัตว์	๙๕
๓.๑.๑.๒ ประเภทของสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๙๗
๓.๑.๒ พฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมของสัตว์	๑๐๓
๓.๑.๒.๑ พฤติกรรมของสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า	๑๐๓
๓.๑.๒.๒ พฤติกรรมสัตว์ในอรรถกถาชาดก	๑๐๔
๓.๑.๓ สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑๑
๓.๑.๓.๑ สถานภาพทางศีลธรรม	๑๑๒
๓.๑.๓.๒ สถานภาพทางธรรมชาติ	๑๒๓
๓.๒ การทารุณกรรมสัตว์และเกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรม	๑๓๐
๓.๒.๑ การทารุณกรรมสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๓๐
๓.๒.๑.๑ การเบียดเบียนสัตว์ด้วยการบุชายัญ	๑๓๑
๓.๒.๑.๒ พุทธบัญญัติในการห้ามทารุณกรรมสัตว์	๑๓๔
๓.๒.๑.๓ การค้าขายเนื่องกับการทารุณชีวิตสัตว์	๑๓๗
๓.๒.๑.๔ การบริโภคเนื้อกับทารุณกรรมสัตว์	๑๓๘
๓.๒.๑.๕ เฟอ์นิเจอร์หนังสือสัตว์กับการทารุณกรรม	๑๔๑
๓.๒.๒ สาเหตุแห่งการทารุณกรรมสัตว์	๑๔๓
๓.๒.๒.๑ อุกุศลมูล : มูลเหตุหรือต้นสายปลายเหตุแห่งปัญหา	๑๔๓

๓.๒.๒.๒	กิเลส ๓ ประการ	๑๔๕
๓.๒.๒.๓	อคติ ๔ ประการ	๑๔๖
๓.๒.๒.๔	วิบัติ ๖ ประการ	๑๔๖
๓.๒.๓	เกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรมจริยธรรม	๑๔๘
๓.๒.๓.๑	องค์ประกอบในการพิจารณาการตัดสิน	๑๔๘
๓.๒.๓.๒	เกณฑ์การตัดสินทางศีลธรรม	๑๕๑
๑.	เกณฑ์หลัก : วินิจฉัยโดยดูที่เจตนาหรือแรงจูงใจ	๑๕๑
๒.	เกณฑ์รอง : วินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำ	๑๕๒
๓.๒.๓.๓	เป้าหมายในพระพุทธศาสนา	๑๕๓
๓.๒.๔	วิธีการแก้ปัญหาแบบพระพุทธศาสนา	๑๕๔
๓.๓	สิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๕๙
๓.๓.๑	ความหมายและประเภทของสิทธิ	๑๖๑
๓.๓.๒	สิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๖๕
๓.๓.๒.๑	ปาณาติบาต : สิทธิตามธรรมชาติของสัตว์	๑๖๗
๓.๓.๒.๒	กรรม : สิทธิในทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนา	๑๖๙
๓.๔	สรุป	๑๘๑

บทที่ ๕	แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๘๓
๔.๑	วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์	๑๘๓
๔.๑.๑	วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์	๑๘๓
๔.๑.๒	วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบแนวคิดทฤษฎี	๑๘๖
๔.๑.๒.๑	สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์	๑๘๖
๔.๑.๒.๒	การเสนอแนวทางออกจากปัญหา	๑๘๘
๔.๒	แนวทางปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๙๑
๔.๒.๑	ลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา	๑๙๑
๔.๒.๒.๑	หัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา	๑๙๒
๔.๒.๒.๒	ลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา	๑๙๔
๔.๒.๒	หลักธรรมที่สนับสนุนการปฏิบัติต่อสัตว์	๑๙๘
๔.๒.๒.๑	ระดับปัญญาภวานา	๑๙๙
ก.	ใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ	๒๐๑
ข.	สัพปุริสธรรม	๒๐๓
๔.๒.๒.๒	ระดับจิตตภาวนา	๒๐๕
ก.	เมตตา	๒๐๖
ข.	อภินิหารปัจจุภวขณะ : คำนึงถึงสูตรแห่งชีวิต	๒๑๒
๔.๒.๒.๓	ระดับศีลภาวนา	๒๑๔
ก.	เน้นความมีระเบียบวินัย	๒๑๔

ข. กรุณา	๒๑๖
ค. อภัยทาน : เขตให้อภัยสำหรับสัตว์	๒๑๗
๔.๒.๒.๔ ระดับกายภาวนา	๒๒๐
ก. ศีลธรรม ๒ ประเภท	๒๒๑
ข. อวิหิงสธรรม : การไม่เบียดเบียนสัตว์	๒๒๓
๔.๒.๓ คนดีในสังคมพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๒๖
๔.๒.๓.๑ คนดีเพราะมีธรรมประจำจิต	๒๒๗
๔.๒.๓.๒ คนดีเพราะยึดหลักกรรม	๒๒๘
๔.๒.๓.๓ คนดีเพราะมีศีลธรรม	๒๒๙
๔.๒.๔ การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อการปฏิบัติต่อสัตว์	๒๒๙
๔.๒.๔.๑ รู้จักจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์	๒๓๐
๔.๒.๔.๒ ไม่ใช้วิธีการรุนแรงต่อสัตว์	๒๓๑
๔.๒.๔.๓ กรณีในการประยุกต์ใช้หลักธรรม	๒๓๓
๔.๓ สรุป	๒๔๒
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๒๔๓
๕.๑ บทสรุป	๒๔๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๕๐
บรรณานุกรม	๒๕๒
ภาคผนวก	๒๖๔
ประวัติผู้วิจัย	๒๗๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการอ้างอิงถึงคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยการระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม/ข้อ/หน้า ของพระไตรปิฎกเล่มนั้น ๆ เช่น **ที. ส.** (ไทย), ๙/๔๐๖-๔๔๓/๑๗๕-๑๙๖. วิธีการอ่าน คือ ทีฆนิกาย สีสันธวรรค (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย) เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๔๐๖-๔๔๓ หน้าที่ ๑๗๕-๑๙๖. เป็นต้น อักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ มีดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	อุपरูปปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สพยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ทสก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ทสกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนินบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธัมมปท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปฏีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คัมภีร์อรรถกถาและปกรณ์วิเสส

อรรถกถาทั้งหมดที่อ้างอิงในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อรรถกถาฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นการระบุถึงชื่อคัมภีร์/เล่ม/หน้า เช่น **ที. ส. อ. (ไทย)**, ๑๒/ ๑๙๑-๑๙๒. วิธีการอ่าน คือ ทีฆนิกาย สีสันชวรรรค อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี (ฉบับภาษาไทย) เล่มที่ ๑๒ หน้า ๑๙๑-๑๙๒. เป็นต้น อักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ มีดังนี้

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ..อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกาปาราชิกกัณท-สังฆาติเสสาทิมหาวรรคาคติอรรถกถา	(ภาษาไทย)
--------	-------	---	-----------	--	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ส.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปณณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.นิ.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สาร์ตถกปาสิณี	นิทานวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ข.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สาร์ตถกปาสิณี	ขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ม.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สาร์ตถกปาสิณี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มนโรฎฐณี	ทุกนินบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อง.ติก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี	ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี	จตุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ปัญจก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี	ปัญจกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี	ฉกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย		ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย		ชาตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปัชโชติกา	มหานิทเทสอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปัชโชติกา	จูฬนิทเทสอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปกาสิณี	ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	มรุตตวลลิตาสิณี	พุทธวงศ์อรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ส.อ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี	อัญญาสาสิณีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.อ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธิ.	(ไทย)	=	วิสุทธิ			(ภาษาไทย)
----------	-------	---	---------	--	--	-----------